

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده هنر و معماری، گروه شهرسازی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش:

برنامه ریزی منطقه ای

عنوان:

تحلیل نابرابری سطوح توسعه یافتگی شهرستان های استان گیلان

استاد راهنما:

دکتر وراز مرادی مسیحی

استاد مشاور:

دکتر ناصر عظیمی

پژوهشگر:

مانی طالبی صومعه سرائی

تابستان ۱۳۹۲

تقدیم به :

پدر و مادر مهربانم

که بزرگترین میراث و ثروت زندگیم هستند و خواهند ماند

تشکر و قدردانی :

**از استاد بزرگوارم، دکتر ناصر عظیمی که افتخار گیلان زمین اند و در
فرآیند انجام این پژوهش، لطف بسیاری بر این شاگرد کوچکشان داشتند.**

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب مانی طالبی صومعه سرائی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی ۹۰۰۷۳۷۹۴۳ در رشته شهرسازی-گرایش برنامه ریزی منطقه ای که در تاریخ ۱۳۹۲/۶/۳۰ از پایان نامه خود تحت عنوان : تحلیل نابرابری سطوح توسعه یافتگی شهرستان های استان گیلان

با کسب نمره ۱۸.۲۵ و درجه کارشناسی ارشد دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه ، کتاب ،مقاله و...) استفاده نموده ام ، مطابق ضوابط و رویه های موجود ، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح ، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل ، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب ، ثبت اختراع و از این پایان نامه داشته باشم ، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود ، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی : مانی طالبی صومعه سرائی

تاریخ و امضاء

بسمه تعالی

در تاریخ: ۱۳۹۲/۶/۳۰

دانشجوی کارشناسی ارشد آقای مانی طالبی صومعه سرائی از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره ۱۸.۲۵ بحروف هجده و بیست و پنج صدم و با درجه کارشناسی ارشد مورد تصویب قرار گرفت .

امضاء استاد راهنما:

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول: کلیات طرح	۱
۱-۱- مقدمه	۲
۲-۱- طرح مسأله	۲
۳-۱- اهمیت موضوع تحقیق و دلایل انتخاب آن	۵
۴-۱- اهداف پژوهش	۸
۵-۱- سؤال محوری پژوهش	۸
۶-۱- سؤالات پژوهش	۸
۷-۱- محدوده پژوهش	۸
۸-۱- جامعه آماری	۸
۹-۱- حجم نمونه	۹
۱۰-۱- تعریف مفاهیم	۹
۱-۱۰-۱- تعریف علمی مفاهیم	۹
۲-۱۰-۱- تعریف عملیاتی مفاهیم	۹
۱-۲-۱۰-۱- توسعه	۹
۲-۲-۱-۱- منطقه	۹
۳-۲-۱۰-۱- نابرابری	۹
۴-۲-۱۰-۱- نابرابری منطقه ای	۹
۱۱-۱- روش تحقیق	۹
۱۲-۱- روش گرد آوری اطلاعات	۱۱
۱۳-۱- روش تجزیه و تحلیل	۱۱
۱۴-۱- محدودیت ها و مشکلات پژوهش	۱۲
فصل دوم: مطالعات نظری	۱۳
۱-۲- مقدمه	۱۴
۱-۲-۲- مفهوم توسعه و توسعه نیافتگی	۱۵
۲-۲-۲- توسعه نیافتگی	۲۰
۳-۲-۲- مروری بر دیدگاه های توسعه در دهه های گذشته	۲۱
۴-۲-۲- دیدگاه های توسعه منطقه ای	۲۷
۱-۴-۲-۲- نظریه قطب رشد	۲۸
۲-۴-۲-۲- مفهوم قطبش	۳۰
۳-۴-۲-۲- مفهوم اثر پخش	۳۱
۴-۴-۲-۲- مطالعات تجربی	۳۱
۵-۴-۲-۲- محدودیت های قطبش	۳۱
۲-۴-۲-۲- نقد نظریه قطب رشد	۳۱

۳۲۱-۲-۴-۲-۲ نارسائی های قطب رشد
۳۳۳-۴-۲-۲ عدالت منطقه ای دیوید هاروی
۳۴۴-۴-۲-۲ نظام سلسله مراتب سکونتگاهی
۳۸۵-۴-۲-۲ نظریه میسرا در توسعه منطقه ای
۴۱۶-۴-۲-۲ نظریه مرکز- پیرامون
۴۴۱-۷-۴-۲-۲ نظریه وابستگی و نظام جهانی
۴۶۲-۷-۴-۲-۲ تحلیل های نفومارکسیستی وابستگی
۴۶۳-۷-۴-۲-۲ تحلیل های ساختار گرای وابستگی
۴۷۸-۴-۲-۲ نظریه مکان مرکزی
۴۸۱-۸-۴-۲-۲ نظریه دوگانگی منطقه ای میردال
۴۹۹-۴-۲-۲ توسعه منطقه ای هیلهورست
۵۰۴-۲ مفاهیم و تعابیر نابرابری
۵۰۱-۴-۲ سوابق نظری توسعه، دموکراسی و برابری
۵۲۲-۴-۲ نابرابری
۵۲۱-۲-۴-۲ مفاهیم نابرابری
۵۲۲-۲-۴-۲ نابرابری - برابری
۵۳۳-۲-۴-۲ نابرابری - عدالت
۵۳۴-۲-۴-۲ نابرابری - حقوق و نیازها
۵۴۵-۲-۴-۲ نابرابری - تفاوت
۵۴۶-۲-۴-۲ نابرابری - جدایی گزینی
۵۴۷-۲-۴-۲ نابرابری - فقر
۵۶۸-۲-۴-۲ نابرابری - پایداری
۵۶۹-۲-۴-۲ نابرابری - محرومیت
۵۷۳-۵-۲ نابرابری های منطقه ای
۵۸۴-۵-۲ بررسی ابعاد نابرابری
۵۹۱-۶-۲ نابرابری اجتماعی
۶۰(۷-۲) پیشینه پژوهش
۶۰(۱-۷-۲) مطالعات خارجی
۶۱(۱-۱-۷-۲) مطالعه ویلسون
۶۱(۲-۱-۷-۲) مطالعه پریور در مالزی باختری
۶۲(۳-۱-۷-۲) زلاند نو
۶۳(۴-۱-۷-۲) مطالعه رائو در هندوستان
۶۳(۵-۷-۲) سایر مطالعات خارجی
۶۸(۲-۷-۲) مطالعات داخلی
۸۹(۱-۲-۷-۲) برخی از مهمترین مطالعات پیشین در گیلان
۹۳۸-۲ نتیجه گیری

۹۶	فصل سوم : روش شناسائی تحقیق (متدولوژی)
۹۷	۱-۳ مقدمه
۹۸	۲-۳ روش تحقیق
۹۹	۳-۳ جامعه آماری
۹۹	۱-۳-۳ حجم نمونه
۹۹	۵-۳ نگاهی اجمالی بر روند تاریخی رتبه بندی مناطق
۱۰۳	۶-۳ ۱- معیارها و زیر معیارهای پژوهش
۱۰۳	۱-۱-۶-۳ جمعیت
۱۰۳	۲-۱-۶-۳ اشتغال و سرمایه گذاری بخش صنعت
۱۰۳	۳-۱-۶-۳ راه و ارتباطات
۱۰۳	۴-۱-۶-۳ آموزشی و فرهنگی
۱۰۳	۵-۱-۶-۳ بهداشتی- درمانی
۱۰۴	۶-۱-۶-۳ مسکن
۱۰۴	۲-۶-۳ علل انتخاب زیر معیارها
۱۰۴	۲-۱-۲-۶-۳ معکوس جوانی جمعیت «جمعیت کمتر از ۱۵ سال»
۱۰۴	۱-۱-۲-۶-۳ معکوس بعد خانوار
۱۰۴	۱-۲-۶-۳ زیر معیارهای جمعیت
۱۰۴	۳-۱-۲-۶-۳ میزان شهرنشینی
۱۰۴	۲-۲-۶-۳ زیر معیارهای اشتغال و سرمایه گذاری صنعتی
۱۰۴	۱-۲-۲-۶-۳ تعداد شاغلان بخش کشاورزی (معکوس)
۱۰۵	۲-۲-۲-۶-۳ تعداد شاغلان با تحصیلات عالی
۱۰۵	۳-۲-۲-۶-۳ تعداد شاغلان تحصیل کرده زن در بخش خدمات و صنعت
۱۰۵	۴-۲-۲-۶-۳ میزان سرمایه گذاری واحدهای صنعتی
۱۰۵	۳-۲-۶-۳ زیر معیارهای راه و ارتباطات
۱۰۵	۱-۳-۲-۶-۳ جمع راه های اصلی معمولی، عریض و چهار خطه (کیلومتر)
۱۰۵	۲-۳-۲-۶-۳ ضریب نفوذ تلفن ثابت در واحد دولتی، تجاری و مسکونی و ضریب نفوذ تلفن همراه
۱۰۶	۴-۲-۶-۳ زیر معیارهای آموزشی- فرهنگی
۱۰۶	۱-۴-۲-۶-۳ نسبت تیراژ کتب و مطبوعات استان در سال، به جمعیت هر شهرستان
۱۰۷	۲-۴-۲-۶-۳ زیر معیارهای بهداشتی- درمانی
۱۰۸	۵-۲-۶-۳ زیر معیارهای مسکن
۱۰۹	۳-۶-۳ بررسی تکنیک های تحلیل نابرابری های منطقه ای
۱۱۱	۷-۳ تکنیک تاپسیس (Topsis) و (AHP)
۱۱۳	۱-۷-۳ تعیین رتبه توسعه یافتگی با استفاده از تکنیک TOPSIS
۱۱۵	۲-۷-۳ تحلیل سلسه مراتبی AHP
۱۱۶	۱-۳-۷-۳ رتبه بندی شهرستان های استان گیلان در معیار جمعیت با انجام مراحل هفت گانه تاپسیس

۱۲۰ نتیجه ی اعمال نظرات کارشناسان از طریق تکنیک AHP برای ۶ معیار
۱۲۱ نتیجه ی اعمال نظرات کارشناسان از طریق تکنیک AHP برای زیر معیارهای جمعیت
۱۲۵ رتبه بندی شهرستان های گیلان در معیار اشتغال
۱۲۷ نتیجه ی اعمال نظرات کارشناسان از طریق تکنیک AHP برای معیار اشتغال
۱۳۲ رتبه بندی معیار آموزشی و فرهنگی
۱۳۳ نتیجه ی اعمال نظرات کارشناسان از طریق تکنیک AHP برای معیار آموزشی و فرهنگی
۱۳۶ رتبه بندی شهرستان های گیلان در معیار راه و ارتباطات
۱۳۶ نتیجه ی اعمال نظرات کارشناسان از طریق تکنیک AHP برای معیار راه و ارتباطات
۱۳۹ رتبه بندی شهرستان های گیلان در معیار بهداشت و درمان
۱۴۰ نتیجه ی اعمال نظرات کارشناسان از طریق تکنیک AHP برای معیار بهداشت و درمان
۱۴۲ رتبه بندی شهرستان های گیلان در معیار مسکن
۱۴۳ رتبه بندی شهرستان های گیلان در معیار مسکن
۱۴۴ نتیجه ی اعمال نظرات کارشناسان از طریق تکنیک AHP برای معیار مسکن
۱۴۷ رتبه بندی نهایی شهرستان های گیلان در ۶ معیار
۱۴۸ فصل چهارم : تجزیه و تحلیل یافته ها
۱۴۹ ۱-۴ مقدمه
۱۵۰ ۲-۴ بخش اول: شناخت عرصه پژوهش
۱۵۱ ۱-۲-۴ جمعیت
۱۵۴ ۲-۲-۴ فعالیت
۱۵۵ ۳-۲-۴ شهرنشینی
۱۵۶ ۴-۲-۴ روستانشینی و کشاورزی در گیلان
۱۵۸ ۱-۴-۲-۴ کشت و برداشت سالانه ی برنج و فرصت هایی که از دست می رود
۱۵۹ ۲-۴-۲-۴ روی آوری به کشت دوم، مناسب ترین راه حل فرار از اقتصاد تک محصولی
۱۶۱ ۷-۲-۴ مزیت سرمایه گذاری در گیلان
۱۶۱ ۱-۷-۲-۴ مزیت های جغرفیایی اقتصادی
۱۶۲ ۲-۷-۲-۴ مزیت های تولیدی و اقتصادی
۱۶۲ ۳-۷-۲-۴ مزیت های زیرساختی
۱۶۳ ۴-۷-۲-۴ مزیت های تجاری خدماتی
۱۶۳ ۳-۴ بخش دوم: بررسی و تحلیل نتایج مبتنی بر رتبه بندی معیارهای تعیین شده ی سطوح توسعه یافتگی شهرستان های استان گیلان
۱۶۵ ۱-۳-۴ اشتغال و سرمایه گذاری
۱۶۶ ۱-۳-۴ جمعیت
۱۶۶ ۲-۳-۴ راه و ارتباطات
۱۶۶ ۳-۳-۴ بهداشت و درمان
۱۶۸ ۴-۳-۴ آموزشی - فرهنگی

۱۶۹.....	۵-۳-۴ مسکن.....
۱۷۰.....	۴-۴ نتیجه گیری.....
۱۷۸.....	فصل پنجم : نتیجه گیری و پیشنهادات
۱۷۹.....	۱-۵ مقدمه.....
۱۷۹.....	۲-۵ پاسخ به پرسش های پژوهش.....
۱۸۲.....	۳-۵ نتیجه گیری.....
۱۸۵.....	۴-۵ جمع بندی.....
۱۸۶.....	۵-۵ پیشنهادات مبتنی بر نتایج پژوهش.....
۱۹۳.....	منابع.....
۲۰۰.....	چکیده انگلیسی.....

فهرست جدول ها

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۶۸.....	جدول ۱-۲: تعیین شهرستانهای محروم و خیلی محروم ایران.....
۷۰.....	جدول ۲-۲: رتبه بندی استانهای کشور
۷۱.....	جدول ۳-۲: رتبه شهرستانهای استان فارس در مطالعات بتل.....
۷۲.....	جدول ۴-۲: رتبه بندی استان ها.....
۷۴.....	جدول ۵-۲: درجه توسعه ایران در مقایسه با ۱۵ کشور دیگر جهان سوم.....
۷۵.....	جدول ۶-۲: رتبه شهرستان های استان آذربایجان شرقی از لحاظ میزان برخورداری از شاخص های بهداشتی و درمانی.....
۷۶.....	جدول ۷-۲: رتبه شهرستانهای استان خوزستان از نظر شاخص های اقتصادی - اجتماعی و زیر بنایی.....
۷۶.....	جدول ۸-۲: تعیین جایگاه قزوین در مقایسه با مراکز استانهای کشور.....
۷۸.....	جدول ۹-۲: سطوح توسعه روستایی شهرستان خواف
۷۹.....	جدول ۱۰-۲: سطح بندی توسعه استانهای کشور در سال ۷۶.....
۸۰.....	جدول ۱۱-۲: مقایسه شاخصهای زیر بنایی و اقتصادی - اجتماعی.....
۸۱.....	جدول ۱۲-۲: رتبه بندی استان های کشور.....
۸۳.....	جدول ۱۳-۲: مقایسه رتبه میزان توسعه استانهای ایران قبل و بعد از انقلاب.....
۸۴.....	جدول ۱۴-۲: رتبه بندی استان ها از نظر توسعه انسانی در سال.....
۱۱۷.....	جدول ۱-۳-۱-۱: داده های اولیه ی پژوهش در معیار جمعیت.....
۱۱۸.....	جدول ۲-۳-۱-۳: جدول داده های اولیه معیار جمعیت.....
۱۱۹.....	جدول ۳-۱-۳: جدول بی مقیاس کردن معیار جمعیت.....
۱۲۰.....	جدول ۴-۱-۳: جدول AHP شش معیار پژوهش.....
۱۲۱.....	جدول ۵-۱-۳: جدول AHP معیار جمعیت.....
۱۲۲.....	جدول ۶-۱-۳: جدول مرحله سوم تاپسیس در معیار جمعیت.....
۱۲۴.....	جدول ۷-۱-۳: جدول مرحله هفتم تاپسیس در معیار جمعیت.....
۱۲۶.....	جدول ۲-۳-۲: جدول داده های اولیه معیار اشتغال.....
۱۲۷.....	جدول ۱-۲-۳: جدول AHP معیار اشتغال.....
۱۲۸.....	جدول ۲-۲-۳: جدول ضرایب AHP در تمام معیارها و زیر معیارهای پژوهش.....
۱۲۹.....	جدول ۳-۲-۳: جدول ضرایب تمام معیارها و زیر معیارهای پژوهش تا مرحله ی سوم تاپسیس.....
۱۳۰.....	جدول ۴-۲-۳: جدول معیار اشتغال تا مرحله ی سوم تاپسیس.....
۱۳۱.....	جدول ۵-۲-۳: جدول رتبه بندی نهایی معیار اشتغال.....
۱۳۲.....	جدول ۳-۳: جدول داده های اولیه معیار آموزشی و فرهنگی.....
۱۳۳.....	جدول ۱-۳-۳: جدول ضرایب AHP معیار آموزشی فرهنگی.....
۱۳۴.....	جدول ۲-۳-۳: جدول معیار آموزش و فرهنگتا مرحله ی سوم تاپسیس.....
۱۳۵.....	جدول ۳-۳-۳: جدول رتبه بندی شهرستان های گیلان در معیار آموزشی و فرهنگی.....
۱۳۶.....	جدول ۴-۳: جدول داده های اولیه معیار راه و ارتباطات.....
۱۳۷.....	جدول ۱-۴-۳: جدول ضرایب AHP معیار راه و ارتباطات.....

- ۱۳۷.....جدول معیار راه و ارتباطات تا مرحله ی سوم تاپسیس.....۲-۴-۳
- ۱۳۸.....جدول رتبه بندی شهرستان های گیلان در معیار راه و ارتباطات.....۳-۴-۳
- ۱۳۹.....جدول داده های اولیه معیار بهداشت و درمان.....۵-۳
- ۱۴۰.....جدول **AHP** معیار بهداشت و درمان.....۱-۵-۳
- ۱۴۱.....جدول معیار بهداشت و درمان تا مرحله ی سوم تاپسیس.....۲-۵-۳
- ۱۴۲.....جدول رتبه بندی شهرستان های گیلان در معیار بهداشت و درمان.....۳-۵-۳
- ۱۴۳.....جدول داده های اولیه معیار مسکن.....۶-۳
- ۱۴۴.....جدول **AHP** معیار مسکن.....۱-۶-۳
- ۱۴۵.....جدول معیار مسکن تا مرحله ی سوم تاپسیس.....۲-۶-۳
- ۱۴۶.....جدول رتبه بندی شهرستان های گیلان در معیار مسکن.....۳-۶-۳
- ۱۴۷.....جدول رتبه بندی نهایی شهرستان های گیلان در ۶ معیار.....۷-۳
- ۱۵۰.....جدول ۱-۴ نسبت شهرها،بخش ها و دهستان های گیلان در کشور.....
- ۱۵۱.....جدول ۲-۴ شاخص های جمعیتی استان گیلان.....
- ۱۵۳.....جدول ۳-۴ جمعیت و متوسط رشد سالانه.....
- ۱۵۴.....جدول ۴-۴ گروه های عمده فعالیت در گیلان(۱۳۹۰).....
- ۱۵۶.....جدول ۵-۴ ضریب شهر نشینی استان گیلان به تفکیک شهرستانها نگارنده.....
- ۱۶۴.....جدول ۶-۴ میانگین،انحراف معیار و ضریب پراکندگی معیارهای پژوهش.....
- ۱۶۴.....جدول ۷-۴ تقسیم بندی رتبه بندی معیارها بر سه دسته ی برخوردار،نیمه برخوردار و محروم.....

فهرست نقشه ها

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱۷۰.....	نقشه ۴-۱: نقشه طبقه بندی میزان توسعه یافتگی شهرستان های استان گیلان در معیار بهداشت و درمان.....
۱۷۱.....	نقشه ۴-۲: نقشه طبقه بندی میزان توسعه یافتگی شهرستان های استان گیلان در معیار اشتغال و سرمایه گذاری صنعتی.....
۱۷۲.....	نقشه ۴-۳: نقشه طبقه بندی میزان توسعه یافتگی شهرستان های استان گیلان در معیار جمعیت.....
۱۷۳.....	نقشه ۴-۴: نقشه طبقه بندی میزان توسعه یافتگی شهرستان های استان گیلان در معیار آموزشی - فرهنگی.....
۱۷۴.....	نقشه ۴-۵: نقشه طبقه بندی میزان توسعه یافتگی شهرستان های استان گیلان در معیار راه و ارتباطات.....
۱۷۵.....	نقشه ۴-۶: نقشه طبقه بندی میزان توسعه یافتگی شهرستان های استان گیلان در معیار مسکن.....
۱۷۶.....	نقشه ۴-۷: نقشه طبقه بندی نهایی میزان توسعه یافتگی شهرستان های استان گیلان.....

فهرست شکل ها

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۴۲	۲-۱ سلسله مراتب سکونتگاهی.....
۴۲	۲-۲ صنعتی شدن و آغاز تمرکز.....
۴۳	۳-۲ بلوغ صنعتی و افزایش شعور سیاسی.....
۴۳	۴-۲ نظام سکونتگاهی بدون سلسله مراتب.....

فصل اول: کلیات پژوهش

۱-۱) مقدمه :

رسیدن به اهداف پژوهش و دستیابی به نتایج مورد انتظار، از طریق تعریف چارچوب و کلیات پژوهش ضروری است. این چارچوب بیانگر اهداف پژوهش، ابعاد و نظم حاکم بر آن شامل طرح مسئله، طرح سؤالات و روش برخورد با موضوع و فرآیند انجام پژوهش می باشد. تدوین چنین چارچوبی لازمه آغاز هر پژوهش علمی است؛ زیرا نظم حاکم بر پژوهش را تبیین داشته و به فرآیند کار دقت و سهولت می بخشد. بر این اساس فصل حاضر سعی دارد ضرورت انجام مطالعه، اهداف و سؤالات را بیان نموده و سپس با اتخاذ روش تحقیق مناسب جهت دستیابی به اهداف، شیوه های جمع آوری و اخذ اطلاعات مورد نیاز را مشخص کند.

۱-۲) طرح مسأله:

نابرابری های منطقه ای از توجه به نابرابری های فضایی، در طول دهه ۱۹۷۰ نمایان شد و تبدیل به مسائل عمده و نگران کننده در بیشتر بخش های جهان شده است، از این رو برای سیاست گذاران، کاهش نابرابری های منطقه ای، بخشی از هدف اجتماعی کلی و نابرابری بین افراد به طور ویژه می باشد (Dupont, ۲۰۰۷: ۹۴-۹۳).

وجود قطب های رشد، دوگانگی منطقه ای، افول شهرهای بزرگ، حاشیه نشینی در شهرها، مهاجرت جمعیت و مسئله جنوب - شمال، حکایت از تأیید این مطلب دارد و تاکنون نیز تحقیقات بسیاری در هر یک از این مقولات انجام پذیرفته است. محققان به این نتیجه دست یافته اند که معمولاً دو نوع نیرو در این امر تأثیرگذار است، یکی باعث توزیع فعالیت های اقتصادی در مناطق مختلف یک کشور می شود و در نتیجه به عنوان عاملی مثبت در تمایل به نزدیکی درآمد و تولید سرانه بین مناطق مختلف گردید که برآیند این امر به نوعی نزدیک شدن سطح زندگی مردم مناطق مختلف کشور به یکدیگر می باشد. عامل دیگر باعث تمرکز فعالیت ها در مناطق مشخص می شود و در نتیجه موجب افزایش نابرابری بین مناطق مختلف می شود (صباح کرمانی، ۱۳۸۰).

وجود نابرابری و ابعاد مختلف آن، از نشانه های مهم توسعه نیافتگی است. زیرا درحقیقت کشورهای توسعه یافته شناخته می شوند که علاوه بر اینکه از شاخص های اقتصادی و اجتماعی بالا برخوردار هستند، توزیع درآمدها و امکانات نیز در آن جوامع نسبتاً عادلانه است. اما در کشورهای توسعه نیافته هم مقادیر این شاخص ها پایین است و هم توزیع آن بسیار ناعادلانه است (مصلی نژاد، ۱۳۸۴: ص ۵۶). در واقع نابرابری های منطقه ای تداوم چالش های توسعه در بیشتر کشورها را نشان می دهد (Shankar & Shah, ۲۰۰۳: ۱۴).

نابرابری اجتماعی تصدی موقعیت های نابرابری اجتماعی و ساختاری، دسترسی به منابع و مزایای اجتماعی کمیاب از قبیل: ثروت، قدرت و منزلت از سوی افراد و گروه ها است که به نوبه خود بر حقوق، فرصت ها، پاداش ها و امتیازات آنها اثر تعیین کننده دارد (افروغ، ۱۳۷۷: ص ۱۶۴). مسأله و مشکل نابرابری، توزیع فضایی درآمد، فعالیت ها و فرصت های اقتصادی در سطح ملی و بین المللی، علی رغم پیشرفت اقتصاد بین المللی در طول دهه های پس از جنگ جهانی دوم تداوم داشته و موضوع نظری و عملی مهمی به شمار می آید (Petrokos & Saratsis, ۲۰۰۰: ۵۷).

برنامه ریزان جهت تحقق این امر سعی در کاهش نابرابری ها و عدم تعادل ها از طریق اجرای برنامه های متعدد محرومیت زدایی و گسترش همه جانبه جنبه های مثبت توسعه یافتگی دارند. گام نخست در این زمینه؛ تدوین برنامه های کارآمد و منطبق بر واقعیتها، دستیابی به هدف برتر عدالت اجتماعی و شناسایی شرایط موجود است. هدف کلی توسعه، رشد و تعالی همه جانبه جوامع انسانی است. از این رو در فرآیند برنامه ریزی برای دستیابی به توسعه و قرار گرفتن در مسیر آن، شناخت و درک شرایط و مقتضیات جوامع انسانی و نیازهای آنان در ابعاد مختلف از جمله اقدامات ضروری در این زمینه هاست. آنچه مسلم است این ضرورت در همه جا به طور یکسان مطرح نمی شود و امکانات و منابع نیز در همه جا یکسان نیست (رضوانی، ۱۳۸۳).

لذا عمل آگاهانه برنامه ریزی شهری و منطقه ای در توزیع فضایی منافع اجتماعی برای کاهش نابرابری های فضایی و رسیدن به پایداری شهری مستلزم درک تحلیلی از وضع موجود به وسیله تحلیل تعادل می باشد، که در آن برای رفع نابرابری ها به دنبال تخصیص منابع با مطلوب ترین ترکیب ممکن می باشند و این درک از وضع عدالت محیطی توسط مدیران و برنامه ریزان شهری میسر خواهد شد، که پژوهش آنها شالوده واقعی و مهمی را برای فعالیت های اصلاحی فراهم خواهد کرد و از آن روی که ماحصل پژوهش ها به ارائه پیشنهادها در زمینه نحوه خدمات دهی به مناطق می پردازد می تواند مثال خوبی از بایدهای کاری و وظایف برنامه ریزان در قبال عدالت محیطی باشد (هاروی، ۲۰۰۰).

نکته مهم اینست که وقتی از نابرابری امکانات و خدمات شهری سخن رانده می شود، نه فقط باید به عدالت محیطی بلکه به ارتباط و پیوستگی آن با مفاهیم توسعه اجتماعی و سیاسی نیز توجه شود که در سال های اخیر هم، گفتمان جهانی آن روندی بارز بوده است و همچنین میزان تقاضا و نیاز شهروندان و درجه شدت آن نیز حائز اهمیت است. حال اگر نیاز مهمترین معیار برقراری عدالت اجتماعی و توزیع منابع در مناطق مختلف باشد، از آن جهت که این امر از مقوله ای به مقوله ای دیگر متفاوت است، تعریف عادلانه از آن نیز دشوار می باشد (کربو، ۲۰۰۳: ص ۱۱)، از سویی، نابرابری اجتماعی اشاره به شرایطی دارد که افراد دسترسی نابرابری به منابع ارزشمند، خدمات و موقعیت ها در جامعه دارند. چنین تلقی از نابرابری می تواند برحسب چگونگی ارزیابی و رتبه بندی افراد و گروه ها توسط دیگران، لحاظ شود، اما مهم ترین وجه

آن این است که نابرابری اجتماعی مرتبط با موقعیت های متفاوت در درون یک ساختار اجتماعی است (همان)، لذا می توان انتظار داشت ، نابرابری ارتباط مستقیمی با توسعه اقتصادی داشته باشد، زیرا توسعه پیامد انباشت ثروت (مازاد تولید) و حاصل افزایش ظرفیت های استفاده از منابع به مدد تکنولوژی بوده و نحوه توزیع مازاد مسئله دسترسی به قدرت را مطرح می سازد؛ بنابراین سه مفهوم توسعه اقتصادی، سیاسی و نابرابری های اجتماعی مفاهیمی کاملاً مرتبط و درهم تنیده تلقی می شوند که تأثیرات متقابلی بر یکدیگر دارند (خراسانی و عظیمی هاشمی، ۱۳۹۰:ص ۱۱).

نابرابری اجتماعی، تصدی موقعیت های نابرابر اجتماعی و ساختاری ، دسترسی به منابع و مزایای اجتماعی کمیاب از قبیل: ثروت، قدرت و منزلت از سوی افراد و گروه ها است که به نوبه خود بر حقوق ، فرصتها ، پاداش ها امتیازات آن ها اثر تعیین کننده دارد (افروغ ، ۱۳۷۷ :ص ۱۶۴).

تحقق توسعه پایدار منطقه ای مستلزم اولویت بخش های کم رونق منطقه ای می باشد (هافتون، ۱۳۸۸ :ص ۳۰۷).

با گسترش مناطق کم رونق نابرابری ها تشدید می شود. کاستن از شکاف میان مناطق از لحاظ کارایی اقتصادی، ثبات سیاسی، عدالت اجتماعی، توزیع مجدد یا تغییر الگوی رشد جمعیت و فعالیت در فضا، کاهش بیکاری و ایجاد اشتغال از اهداف اساسی سیاستگذاری منطقه ای است. ایجاد صرفه های مکانی برای جذب و رشد سرمایه و مهارت در مکان ها از اهداف دیگر سیاست های منطقه ای است تا در مناطق مختلف زمینه های تمرکز سرمایه و سرمایه گذاری فراهم شود چرا که در غیاب آن برخی از مناطق به علت فراهم بودن زیرساخت ها و فرصت های مناسب، سرمایه و نیروی انسانی متخصص را جذب می کنند در حالی که سایر مناطق نه تنها امکان جذب سرمایه و نیروهای متخصص را ندارند بلکه سرمایه های محدود منطقه و نیروی متخصص و کارآمد را نیز از دست می دهند.

ماهیت ساختار حکومتی یک کشور ممکن است پیامدهای منفی متفاوتی برای توسعه مناطق داشته باشد. لذا کاستن از شکاف میان مناطق از لحاظ کارایی اقتصادی، ثبات سیاسی، عدالت اجتماعی، توزیع مجدد یا تغییر الگوی رشد جمعیت و فعالیت در فضا، کاهش بیکاری و ایجاد اشتغال از اهداف اساسی سیاست گذاری منطقه ای است. توسعه مناطق عمدتاً به منظور رفاه مردم و افزایش توان و ظرفیت مکان ها صورت می گیرد . ایجاد صرفه های مکانی برای جذب و رشد سرمایه و مهارت در مکان ها از اهداف دیگر سیاست های منطقه ای است تا در مناطق مختلف زمینه های تمرکز سرمایه و سرمایه گذاری فراهم شود، چرا که در غیاب آن برخی از مناطق به علت فراهم بودن زیرساخت ها و فرصت های مناسب، سرمایه و نیروی انسانی متخصص را جذب می کنند، در حالی که سایر مناطق نه تنها امکان جذب سرمایه و نیروهای متخصص را ندارند بلکه سرمایه های محدود منطقه و نیروی متخصص و کارآمد را نیز از دست می دهند (یاسوری، ۱۳۹۰:ص ۱۴۱).

برای تحقق اهداف توسعه مناطق و بهره برداری از منابع تاکنون اقداماتی از طرف دولت در طی برنامه های پنج گانه ی توسعه بعد از انقلاب و پنج برنامه ی اجرا شده ی عمرانی قبل از انقلاب توسط رژیم گذشته، صورت گرفته است. آنچه مهم است این که همه مناطق به طور یکسان از این امکانات برخوردار نشده اند. برخی مناطق به علت دسترسی بیشتر به زیر ساخت های لازم توانسته اند در روند توسعه از سایر مناطق، وضعیت خود را بهبود ببخشند. لذا برای شناخت وضعیت عدم تعادل ها و توسعه یافتگی مناطق، بررسی جایگاه منطقه ای و تقسیمات مربوطه سیاسی آن در سنجه ی معیارهای مورد نظر، می تواند راه را برای رسیدن به وضعیت مطلوب تر تسهیل نماید.

استان گیلان با وسعت ۱۴۷۰۹ کیلومتر مربع معادل ۰/۹ درصد مساحت کشور را به خود اختصاص داده است. گیلان، دهمین استان پرجمعیتو بیست و هشتمین استان وسیع ایران است. این استان دارای بعد خانوار ۳.۱۹ نفر می باشد که کمترین میزان بعد خانوار در کشور محسوب می شود و بر اساس سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰، با ۸.۱ درصد جمعیت بالای ۶۵ سال، پیرترین استان ایران است. استان گیلان با تراکم ۱۷۷ نفر در هر کیلومتر مربع جایگاه سوم را در ایران دارد. کلانشهر رشت با داشتن ۴۶ درصد جمعیت کل استان، مرکز و پرجمعیت ترین شهر استان گیلان و دوازدهمین شهر پرجمعیت ایران و پرجمعیت ترین شهر سهاستان ایران در ساحل دریای خزر است. استان گیلان دارای شهرستان های رشت، رودبار، رودسر، سیاهکل، شفت، فومن، صومعه سرا، لنگرود، لاهیجان، آستانه اشرفیه، تالش، آستارا، املش، انزلی، ماسال و دارای ۴۹ شهر و ۴۳ بخش، ۱۰۹ دهستان و ۲۸۹۲ آبادی (۲۶۹۰ آبادی دارای سکنه و ۲۰۲ آبادی خالی از سکنه) می باشد.

این پژوهش با انتخاب ۶ معیار: ۱. جمعیت، ۲. اشتغال و سرمایه گذاری، ۳. آموزش - فرهنگی، ۴. بهداشت و درمان، ۵. مسکن، ۶. راه و ارتباطات، و ۲۱ زیر معیار مربوطه، سطوح توسعه یافتگی ۱۶ شهرستان استان گیلان را با توجه به سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰، می سنجد. سپس با رتبه بندی شهرستان های استان، در هر معیار و رتبه بندی نهایی در تمام معیارها، به تحلیل نابرابری سطوح توسعه یافتگی شهرستان های استان گیلان می پردازد تا بدین منظور سعی بر آن باشد که با شناسایی علل و عوامل نابرابری های موجود، راهکارهای مناسب ارائه گردد.

۱-۳) اهمیت موضوع تحقیق و دلایل انتخاب آن :

امروزه یکی از مباحث عمده و اساسی برنامه ریزان، مساله توسعه موزون و کاهش نابرابری هاست که می تواند در قالب توسعه متعادل بخش ها و یا مناطق مطرح شود. توجه به همگن سازی مناطق از دیدگاه بر خورداری از امکانات، تسهیلات و سایر شاخص های اقتصادی و اجتماعی موضوعی است که می تواند در راه نیل به اهداف کمی و کیفی، برنامه کلان تخصیص منابع را تحت تاثیر قرار داده، چارچوب سیاست گذاری منطقه ای را سازماندهی نماید. بدین منظور لازم است سازماندهی ساختار روابط میان انسان و فضا